

MAGYAR ISTVÁN

Technikai jellegű szabadidős foglalkozások módszertani kérdései

Bevezetés

Szabadidő. Régóta definiált és több tudomány által kutatott területe életünknek. A neveléstudomány szempontjából is jelentős kérdéstről van szó. Mégis, tapasztalataim, szakirodalmi tanulmányaim alapján meggyőződésem, hogy napjainkban nem kezeli „értékén” sem a pedagógiai elmélet, sem az oktatásirányítás, de a pedagógiai gyakorlat sem. Pedig, ha a nevelési tevékenység egészét vizsgáljuk, nemigen találunk olyan nevelési feladatot, amelyet ne lehetne megvalósítani a gyerekek és fiatalok szabadidejének céltudatos és tervszerű irányítása kapcsán.

Ha az iskolából indulunk ki – amely a céltudatos és tervszerű nevelés legfőbb színtere –, megállapíthatjuk, hogy az elmúlt néhány évtizedben egy nagyon érdekes jelenség körvonalazódott, amit a szakirodalom nevelési-oktatási kirekesztődésként definiált (Bábosik, 1999). A jelenség lényege, hogy a mai tradicionális iskola az ismeretek közvetítésére, a tanulási tevékenységre koncentrált, és elhanyagolja azokat a tevékenységformákat (döntően nem ad rájuk lehetőséget), amelyek a nevelési hatás, a nevelés eredményessége szempontjából alapvető fontosságúak lennének. Szakkörök, sportkörök működnek, de ezek nem a tanulók többségét mozgósítják. A mai iskola a tanítás végeztével elküldi a tanulókat, hiszen nincs, aki délután felügyeljen, a szabadidő értelmes eltöltésének feltételeit biztosítsa. Pedig a szabadidő megszervezése kapcsán valamennyi, a nevelés hatékonysága szempontjából lényeges tevékenység biztosítható.

A törvényi szabályozás is ellentmondásos, mert megengedi az iskoláknak szabadidő-szervező alkalmazását, de nem teszi azt kötelezővé. Így a fenntartó és az iskola anyagi lehetőségei és szemlélete határozzák meg, hogy az ezzel a feladattal megbízott kollégák jelen vannak-e az adott testületben. Öröndetes példákkal találkozhatunk, de ma még nem ez az általános.

Külön említést érdemel a napköziotthonok helyzete. A napközi nevelőmunkájának egyik fő feladata, hogy mintát nyújtson a szabadidő értelmes, hasznos eltöltéséhez (Füle, 1978). A törvény értelmében bármilyen tanítói és szaktanári végzettséggel lehet valaki napközis nevelő, ugyanakkor ezen képzések során nem jelennek meg kötelezően például a szabadidő pedagógiai kérdései. Így sajnálatos módon az is előfordul, hogy a napközi is inkább csak a tanulási tevékenységre koncentrált, és gyakorlatilag tanulószobaként funkcionál. A probléma nem mai keletű, Eperjessy Gézáné több mint két évtizede megállapította, hogy „...képzésük nem megoldott, szaklapjuk nincs...” (Eperjessy, 1981, 23. o.). Ez ügyben azóta sem sikerült előrelépni, így szomorú, de igaz a következő napközivel kapcsolatos megállapítás: „...ha egy szakmai területet nem ápolunk, az feledésbe merül, elszorvad” (Lakatos, 1999, 11. o.).

A szabadidő hasznos eltöltésének kérdése – mint ahogyan a nevelése is – természetesen túlmutat az iskola keretein. Igények és problémák mára megfogalmazódtak a családi neveléssel (Hoffmann, 1997), a gyermekvédelemmel (Struszné, 1997), a büntetés-végrehajtási neveléssel (Módos, 1998), a reszocializációval (Volentics, 1996) kapcsolatosan, hogy csak néhány területet említsek.

Jelen tanulmánynak nem célja a szabadidő nevelési jelentőségének teljes körű feltárása, a fenti példák segítségével a kérdés fontosságára kívántam utalni. Összességében úgy gondolom, e vázlatos áttekintés is mutatja, hogy társadalmi jelentőségű kérdéssről van szó.

Ha szétnézzünk a könyvpiacon, sok ötletadó munkát találunk szinte minden korosztály számára, az origamitól a népi kismesterségekig, a kézimunkától a barkácsolásig.

Ezek a többnyire igényesen elkészített művek ötletadóként jól használhatóak. Leírják, és általában illusztrálják, hogy egy-egy tárgy vagy modell hogyan, milyen lépések mentén készíthető el eredményesen. Ugyanakkor természetesen nem szólnak arról (nem azzal a céllal írták őket), hogy pedagógiai szempontok alapján, módszertanilag hogyan épüljön fel egy sikeres foglalkozás. Véleményem szerint az erre vonatkozó irodalom szegényes, részben korszerűtlen. Pedig a szabadidő irányításának, a foglalkozások tervezésének és lebonyolításának megvannak a sajátosságai és nehézségei.

A szabadidő sajátossága az önkéntesség és a választás lehetősége. Az önkéntesség és a szabad választás meg kell, hogy jelenjen akkor is, ha úgy mond „irányított” vagy „kötött” szabadidőről van szó!

Ebből adódóan nevelőként semmiképpen sem élhetünk „kényszerítő” eszközökkel – még a napköziben sem –, mert a részt vevők kényszerként fogják megélni a történeteket, és ez negatív érzelmeket kelt még akkor is, ha egyébként érdekes és hasznos tevékenységről van szó. A részt vevőket tehát

meg kell nyerni, és olyan élményhez juttatni, hogy a következő foglalkozásra is eljöjjenek, és aktívan, örömmel vegyenek azon részt.

Ez a gondolatmenet elvezet a tanulmány témájához. Meggyőződésem, hogy a részt vevők megnyerése és élményhez juttatása csak szakmailag korrekt módon megtervezett és kivitelezett, a lehetőségeken belül választást biztosító foglalkozások segítségével lehetséges.

Szabadidős tevékenységek tervezésének és lebonyolításának mozzanatai, módszerei

Minden tervszerű pedagógiai tevékenység esetén alapvetően három mozzanat megléte a tartós eredményesség kritériuma.

- I. Tervezés, előkészítés
- II. A foglalkozás lebonyolítása
- III. A nevelő önértékelése, illetve a foglalkozás tapasztalatainak megbeszélése

E mozzanatok a későbbiek során kifejtésre kerülnek, azt azonban érdemes már itt leszögezni, hogy hosszabb távon nem lehet eredményes semmilyen pedagógiai tevékenység, amely bármelyik mozzanatot elhanyagolja! Tapasztalataim szerint a legtöbb probléma a tervezés, előkészítés és az önértékelés kapcsán adódik. Az első alapvetően a sikeresség záloga, a harmadik a fejlődés, a rugalmasságé, a változtatni tudásé. Ezek alapján a technikai jellegű szabadidős foglalkozások felépítése a következőképpen alakul:

I. Tervezés, előkészítés

- I.1. A cél meghatározása
- I.2. A tevékenység kiválasztása
- I.3. Eszköz- és anyagbiztosítás
- I.4. Mintadarab (tárgy vagy modell) elkészítése

II. A foglalkozás lebonyolítása (Füle, 1978)

- II.1. Célkitűzés, motiváció
- II.2. Munkacsoportok megszervezése
- II.3. A használandó eszközök bemutatása, baleset-megelőzés
- II.4. A munkafolyamat lépéseinek megbeszélése
- II.5. Eszközök, anyagok kiosztása
- II.6. A munkafolyamat elvégzése, a tárgy vagy modell elkészítése

- II.7. A részt vevők munkájának értékelése
- II.8. Eszközök, maradék anyagok összegyűjtése
- II.9. Rendrakás, takarítás
- II.10. Tisztálkodás
- II.11. A következő foglalkozás témájának megbeszélése

III. A nevelő önértékelése, illetve a foglalkozás tapasztalatainak megbeszélése

- III.1. A közösen irányított tevékenység tapasztalatainak megbeszélése, illetve önértékelés.

I.1. A cél meghatározása

A tudatos pedagógiai tevékenység egyik alapvető kérdése, ugyanakkor minden gyakorló nevelő tudja, hogy nem könnyű feladat. Nehézsége abban rejlik, hogy csak a konkrét, megvalósítható, mérhető cél a jó cél. Minden kitűzött cél esetében érdemes rögtön végiggondolni, hogy hogyan, milyen eszközzel tudom majd megmérni megvalósulását. A technikai jellegű foglalkozásoknál sokféle cél kínálkozik a finommotorika, a manuális készség fejlesztésétől a szociális készségek, az együttműködési készség fejlesztéséig. Fontos, hogy a célkitűzés valóban ebben a fázisban történjen, egy tevékenységhez utólag célokat keresni már nem jelent igazi céltudatosságot! Természetesen egy foglalkozással több célt is megvalósíthatunk.

I.2. A tevékenység kiválasztása

Az adott tevékenység kiválasztását többféle szempont is befolyásolja. Először is az, hogy milyen célt tűztem magam elé. Ha például a részt vevők együttműködési készségét kívánom fejleszteni, nyilván olyan tevékenységet kell választanom, amit az adott körülmények között együttműködve, munkamegosztásban tudnak majd megoldani. A kiválasztásnál figyelembe kell venni a lehetőségeket, a várható körülményeket. Fontos, hogy a rendelkezésre álló idő stb. ismeretében mindig a realitások talaján maradjunk! Elengedhetetlennek tartom az életkori sajátosságok ismeretét és figyelembevételét. A kiválasztásnál, de az egész tervezés során vegyük figyelembe az aktualitásokat (évszakok, közelgő ünnepek). Legyenek a foglalkozások változatosak. Végül egy, a szabadidős jelleg szempontjából fontos kérdés, a tervezésnek ebbe a fázisába, ha lehetőségünk van rá, már bevonhatjuk a részt vevőket. Ehhez persze előrelátás kell, de ha tudom a célokat, ahhoz többféle tevékeny-

séget is felkínálhatok, döntsük el közösen, hogy mit készítsünk majd a foglalkozáson.

I.3. Eszköz- és anyagbiztosítás

A tervezésnek ebben a szakaszában először is végig kell gondolni, hogy milyen eszközökre és anyagokra lesz szükségünk. És azt is, hogy hogyan fogjuk biztosítani. Mi az, ami a rendelkezésünkre áll, kitől mit kell kérnünk. Az is gyakran előfordul, hogy maguk a részt vevők kell, hogy hozzák magukkal. Megfontolandó, hogy pénzt szedünk-e össze és mi vásároljuk meg, vagy a részt vevők hozzák a foglalkozásra. Természetesen erről időben korrekt tájékoztatást kell adnunk a potenciális részt vevők felé. A tapasztalat mondatja velem, hogy a foglalkozásra mindig vigyünk magunkkal tartalékba néhány plusz eszközt, anyagot! Nem szerencsés, ha valaki azért nem tud dolgozni, mert elfelejtett valamit elhozni.

I.4. Mintadarab (tárgy vagy modell) elkészítése

Erről a lépésről hajlamosak vagyunk megfeledkezni, pedig nagyon fontosnak tartom. Kettős funkciója van. Egyrészt bármilyen egyszerűnek tűnik is egy tárgy elkészítése, hogy milyen nehézségei vannak, az csak akkor derül ki, ha megcsinálom. Eközben tapasztalhatjuk meg, hogy melyek azok a mozzanatok, amelyek valamilyen problémát rejtenek. Ha nekem nehézséget okoz, biztosan azt fog a gyerekek is. Erre viszont fel tudok készülni, már előre tudom, hogy ott részletesebben kell magyaráznom, vagy több segítséget kell nyújtanom. Másrészt az előre, esztétikusan, pontosan elkészített modell bemutatása motivációs erővel bír. Az elkészítés a foglalkozás felépítésének megtervezésére is alkalmat ad.

II.1. Célkitűzés, motiváció

Csak a jól motivált tevékenység lehet igazán sikeres, különösen igaz ez a szabadidős foglalkozásokra. Tapasztalatom szerint maga az a tény, hogy kötetlenebb formában tevékenykedhetnek a gyerekek, már önmagában motivációs erővel bír. Ennek ellenére különös gondot kell fordítani erre a mozzanatra. Számtalan lehetőség adódik a motivációra, ezek közül csak néhány jellemzőt említenék. Az előre elkészített „mintadarabok” bemutatása. (Szándékosan használtam a többes számot. Szerencsés ha nem csak egyféle dologgal készülünk. Lehet, hogy csak apróságokban különböznek, de ha lehet, ekkor is biztosítsunk választási lehetőséget). Beszélgetés az esetleges aktualitásokkal kapcsolatban. Valamilyen ajándékozási szándék. Rövid történetek, mesék, amelyek az adott tevékenységhez köthetőek stb. A lényeg, hogy fel-

keltsük a részt vevők érdeklődését és a témára irányítsuk a figyelmet. Érdemes rá időt szánni, megéri a fáradságot!

Célkitűzésként természetesen nem a magunk elé tűzött célokkal kell megismertetni a részt vevőket (mit szeretnénk fejleszteni stb.), azt kell tudatosítani, hogy a részt vevők elé milyen célokat tűztünk ki, hová szeretnénk eljutni a foglalkozás végére.

II.2. Munkacsoportok megszervezése

Csak abban az esetben feltétlenül szükséges, ha az adott tevékenység során kooperációra is sor kerül a részt vevők között. A csoportképzés problémáira, lehetőségeire itt nincs mód részletesen kitérni. Ha jól ismerjük a részt vevőket, tudatosan alakíthatunk csoportokat, hogy az együttműködők felkészültsége, képességeik jól kiegészítsék egymást. Ha nem, akár szimpátia, szabad választás alapján is alakulhatnak a csoportok. Ne feledjük, szabadidőről van szó!

II.3. A használandó eszközök bemutatása, baleset-megelőzés

Megint egy olyan mozzanathoz érkeztünk, amely a gyakorlatban, de a módszertani munkákban is gyakran kimarad, nem fordítunk rá elég figyelmet. A használandó eszközöket mindig be kell mutatnunk, annak helyes használatával együtt. Érdemes tájékozódni, hogy a részt vevők mennyire ismerik az eszközt, annak használatában mennyire jártasak. Ennek megfelelően kell eldönteni, hogy milyen mélységig megyünk bele a bemutatásba. Ha a részt vevők számára új, még nem használt eszközről van szó, időt kell rá szánni, be kell mutatni a használatát. Ekkor a begyakorlásra is lehetőséget kell biztosítani, mielőtt a valódi munkához kezdenénk.

A baleset-megelőzés kérdését gyakran azért hanyagoljuk el, mert viszonylag egyszerű eszközt használunk. Pedig itt többről van szó. Véleményem szerint valamennyi foglalkozásnál, ahol eszközt használunk, fontos nevelési cél annak a szokásnak a kialakítása, hogy amikor eszközt vesznek a kezükbe, mindig jusson az eszükbe, hogy azzal kárt is okozhatnak önmagukban és környezetükben. A kérdés fontosságát az időnként megjelenő baleseti statisztikák is aláhúzzák, amelyek a háztartási balesetek ijesztően nagy számáról tudósítanak. Az eszközhasználatnál mint baleseti forrásnál alapvetően két problémát látok, függetlenül attól, hogy az eszköznek milyen sajátosságai vannak. Az egyik, hogy az eszközt csak arra használjuk, amire való. Különösen kisebb gyerekekre jellemző (természetes életkori sajátosság), hogy a kezükben minden játékszerré válik. A másik, hogy meghibásodott eszközt, szerszámot soha ne használjunk. Legalább erre a két dologra mindig hívjuk fel a figyelmet, függetlenül attól, hogy éppen egy tőről, ollóról, vagy valamilyen bonyolultabb eszközről van szó.

II.4.A munkafolyamat lépéseinek megbeszélése

A munkafolyamat legfontosabb mozzanatait tisztázni kell. Ebbe bevonhatjuk a részt vevőket is. Ha valaki csinált már ilyet, hagy mondja el ő, esetleg ötletbörzét is tarthatunk. Ha hosszabb, bonyolultabb a feladat, feltétlenül meggondolandó, hogy részekre bontsuk, és ne egyszerre akarjuk végig tekinteni. Mire a végére érünk, egy részét már elfelejtik.

II.5. Eszközök, anyagok kiosztása

Először is egy „arany szabály”. Amíg mondandóm, az egész csoportot érintő megbeszélésről van szó, addig semmit ne adjunk kézbe, mert attól kezdve már nem mi vagyunk a figyelem középpontjában. Ez nem mindig megoldható. Például ha folyamatosan változik a részt vevők köre. Ilyenkor arra kell készülni, hogy külön-külön kell mindenkivel megismertetni a legfontosabb információkat. Ilyenkor általában nem elég egy foglalkozásvezető. A kiosztásba besegíthetnek maguk a részt vevők is.

II.6. A munkafolyamat elvégzése

Ha a megelőző lépéseket szakszerűen elvégeztük, általában gördülékenyen folyik a munka. A foglalkozásvezetőnek az a feladata, hogy a részt vevők között legyen, segítsen, ahol kell, és folyamatosan pozitívan megerősítsen. A segítségadásba bevonhatók az ügyesebb részt vevők is, akik már elkészültek. Ők kaphatnak plusz feladatokat is. A munka alatt szólhat a témához kapcsolódó, vagy más nem zavaró zene.

II.7. A részt vevők munkájának értékelése

Az értékeléssel kapcsolatosan elmondhatjuk, hogy általában fontos a nevelő értékelő magatartása. Vagyis az értékelés mint feladat nem korlátozódik erre a mozzanatra. Ettől függetlenül soha ne maradjon el ebben a formában sem!

Sokféleképpen megoldhatjuk, akár egyenként, akár csoportosan értékelhetünk, de szerepet kaphat a részt vevők önértékelése is. Egy a fontos, mindenképpen pozitív kicsengése legyen a részt vevők számára!

II.8. Eszközök, maradék anyagok összegyűjtése

Megint csak nevelési jelentőséggel bíró kérdésről van szó. A részt vevők szokjanak hozzá, hogy összehajtogatják a munka végeztével. Ha ügyesen irányítottuk a munkát, elképzelhető, hogy a felhasznált anyagok további felhasználásra kerülhetnek. Gyűjtsük őket össze, takarékosagra nevel.

II.9. Rendrakás, takarítás

Ugyanaz elmondható, ami az előző mozzanathoz. Az esztétikus, pontos munkavégzés része, önkiszolgálásra nevel.

II.10. Tisztálkodás

A munka jellegétől függően el is maradhat. Ha ragasztóval, festékkel, fával, fémmel dolgozunk, feltétlenül adjunk rá lehetőséget. Hogy hogyan biztosítható, arra már a tervezés során gondolni kell.

II.11. A következő foglalkozás témájának megbeszélése

Nyilván akkor kínálkozik rá lehetőség, ha több foglalkozásban gondolkodunk. Akkor viszont ne hagyjuk ki. Feltétlenül vonjuk be a részt vevőket, mérjük fel igényeiket.

III.1. A közösen irányított tevékenység tapasztalatainak megbeszélése, önértékelés

Előfordul, hogy többen tarják a foglalkozást, de ha önállóan dolgoztunk, akkor is a foglalkozást követően minél hamarabb gondoljuk át az egész folyamatot! Kitűzött céljaink hogyan valósultak meg, mi okozott sikerélményt, mit csinálnánk másképpen legközelebb. Mai szóhasználatnál élve, munkánk „minőségbiztosítását” jelenti ez a mozzanat, soha ne maradjon el!

Végezetül még egyszer szeretnék hangot adni annak a meggyőződésnek, hogy csak az alaposan végiggondolt, megtervezett és szakszerűen lebonyolított foglalkozások jelenthetik a siker zálogát a szabadidőben történő neveléssel kapcsolatosan, függetlenül attól, hogy osztályfőnökként, napközis nevelőként, szociálpedagógusként, vagy szabadidő-szervezőként tevékenykedünk.

Felhasznált irodalom

- Balácsi Zoltánné dr. és munkatársai: Szabadidős tevékenységek. Kézikönyv és módszertani segédlet a kismesterségek oktatásához. Eötvös József K., Budapest, 1997.
- Bábosik István: A cigány tanulók oktatási-nevelési kirekesztődésének okai és a kirekesztődés megelőzésének lehetőségei. In: dr. Bábosik István és Rácz Sándor (szerk.) Romapedagógia. ELTE BTK. Budapest. 1999.
- Eperjessy Géza dr.: Mire jó az egésznapos nevelés? Tankönyvkiadó. Budapest. 1981.
- Füle Sándor dr.: Nevelőmunka az általános iskolai nevelőotthonokban. Tankönyvkiadó. Budapest. 1978.

- Hoffmann Judit: A szabadidő pedagógiai és gyógypedagógiai kérdései. Szöveggyűjtemény. Comenius Bt., Pécs. 1997.
- Lakatos Mihály: Cigány gyermekek nevelése és a napköziotthon pedagógiája – egy cigány pedagógus gyakorlatában. OKKER K. Budapest. 1999.
- Módos Tamás: Büntetés-végrehajtási nevelés. Rejtjel K. Budapest. 1998.
- Strauszné Simonyi Erzsébet: Gyermek- és ifjúságvédelem. Comenius Bt., Pécs. 1997.
- Volentics Anna: Gyermekvédelem és reszocializáció. Nemzeti Tk. Budapest. 1996.